

Jegyzetek

1. „Hannah Arendt, elemezve Mao, Che Guevara és Ho Si Minh népszerűségét, és összevetve azt a sokkal könnyebben elérhető jugoszláv vezér, Tito iránti közömbösséggel, rámutatott arra, hogy az ismeretlenség és a távolság milyen jelentős tényező ezeknek a vonzalmaknak a kialakulásában.” (39.)
2. Egyetlen gyöngyszem a számos között: „Shirley MacLaine [kínai] látogatásának második napján abbahagyta a dohányzást, a körömrágást, és nem dobolt többé az ujjával. »Megtanult örülni a naplemenetének, a fának, egy jó ebédnek, nem szaladgált egész nap, kicsit megfélekedezett arról, hogy színésznő.« Aludni is kevesebbet aludt, mert itt »éber óráiban sokkal erősebben érezte, hogy él.«” (238.)
3. Például a harmincas évek Szovjetuniójában, I. a 130–142. o. idézeteit. Cikkem első változata után kaptam olyan kritikákat, miszerint az túl „cikizősre” sikerült, de sokszor nehéz volt másképp reagálni: „A szovjet börtönökben, munkatelepeken, illetve javító-nevelő munkatáborokban tapasztalt körülmények már-már idillikusak voltak. A látogatók gyakran említették, mégpedig minden ironia nélkül, teljesen komolyan, hogy a börtönön belüli és a börtönön kívüli élet között alig van valami különbség.” (134.)
4. „Számunkra magától értetődik [kiemelés tőlem – D. Cs.], hogy a Reader’s Digest, Lawrence Welk, a Hilton Szállodalánc és a guatemalai falvak ellen napalmbombát bevető Különleges Erők között szerves kapcsolat van...” – írja például Susan Sontag. (172.)
5. Igaz, mások épp a szigorú nemi erkölcsöket dicsérték, amelyek oly üditő ellentétben álltak a kapitalizmus romlottságával.
6. „A szolgáltatórészlegék között (a felkeresett kolhozban) volt egy egyszerű, szerény kis szépségszalon. Azt hiszem, hogy ma már minden gazdaságban van ilyen. Így biztatják az asszonyokat, hogy többet törődjenek a külsejükkel.” (125.)
7. Nagy Lajos: TÍZEZER KILOMÉTER SZOVJETOROSZORSZÁG FÖLDJÉN. Interart–Szépirodalmi, 1989. 39.
8. I. m. 44.
9. Gide, André: VISSZATÉRÉS A SZOVJETUNIÓBÓL. Interart–Szépirodalmi, 1989. [1936, 1937.] 173.
10. Koestler írja 1932-es útjára visszaemlékezve: „a külföldi írónak általában az a benyomásuk támad szovjet földön, hogy »mindenki, akivel a díszvacsorákon és a banketteken találkozunk, kívülről fújja műveiket. Üldözési mániában szenvedő mazochistának kell lenni ahhoz, hogy valaki feltételezze, beszélgetőtársai különleges kiképzést kaptak az alkalomra.«” (279.)
11. Ez sem teljesen vicc: voltak olyan zarándokok, akik nyíltan bevallották, hogy életüket az Utópia győzelmének szentelik, de ők azért nem tudnának ott élni, ahol ez már győzött. (76–77.)
12. Egy interjújában például Doris Dörrie filmrendező beszél arról, hogyan gyógyult ki a marxizmusból, „amibe Nyugat-Európában mindenki beleesett, aki

'68 után nőtt fel. Amikor Amerikába költöztem, németül tudtam lógni a politikai dumát, angolul nem. Emiatt totál hülyének éreztem magam. Komolyan gondolkodnom kellett, mielőtt megszólaltam. Ezt azelőtt nem tettem, mert úgy szívtuk magunkba azt a nyelvet, mint a gyümölcslet, gondolkodás nélkül, de ott egyszerre mindaz, amit kívülről fújtam, az összes marxista-leninista magyarázat értelmét vesztette. Legalábbis egy részük. Sok mindent másképp kezdtem látni.” Szőnyi Tamás: DORIS MESEORSZÁGA. INTERJÚ DORIS DÖRRIE FILMRENDEZŐVEL. Magyar Narancs, 1995. május 4. 26.

13. AZ ÚJKOR TÖRTÉNETE. Akadémiai, 1988 [1936].
14. Közben azért továbbra is kényelmetlenül érezte magát, ha az ilyen rendszerek kritikájával találkozott, hisz, okkal, ok nélkül, érezhette úgy, hogy a hazai jobboldal ezeket ellene is felhasználhatja. Ez ma könnyebben megérthető számunkra, mint néhány éve, gondoljunk csak arra, ki mindenkit szoktak ma Magyarországon támadni a kommunizálás ürügyén.
15. „Mivel a közgazdászok senkit sem találtak maguk körül, aki megfelelt volna ennek az eszménynek, Ázsia mélyén kezdték keresni. Nem túlzok, amikor azt állítom, hogy egy sincs közöttük, aki ne iktatott volna be valamelyik írásába fellengzős dicsőímszókat Kínáról” – írja Alexis de Tocqueville az 1850-es években a két-három nemzedékkel korábbi értelmiségiekről. (A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM. Atlantisz, 1994. 192.)
16. ANTI-AMERICANISM. CRITIQUES AT HOME AND ABROAD 1965–1990. New York, Oxford, Oxford University Press, 1992.
17. Vagy aki napalmmal bombázta a guatemalai falvakat, nyilván – D. Cs.
18. Idézi T. G. Ash: A LENGYEL FORRADALOM. 344.

Dupcsik Csaba

A SKÓT FELVILÁGOSODÁS

Morálfilozófiai szöveggyűjtemény
Válogatta, szerkesztette és az utószót írta
Horkay Hörcher Ferenc
Fordította Babarczy Eszter, Horkay Hörcher
Ferenc, Schmideg Ádám, Szűcs Tamás
Osiris, 1996. 462 oldal, 920 Ft

„Mi országunkban az önzést az erkölccsel akarjuk helyettesíteni, a nemesi becsületet a polgári tisztességgel, a szokásokat az elvekkkel, az illendőséget a kötelességgel, a dívat zsarnokságát az értelem uralmával, a szerencsétlenség megvetését a bűn megve-

tésével, a pökhendiséget a büszkeséggel, a jó társaságot a jó emberekkel, az intrikát az érdemmel, a szellemiséget a tehetséggel [...], egyszerűen a monarchia összes bűneit és minden neveléses hibáját a Köztársaság összes erényeivel és minden csodájával.”¹ Robespierre, aki a felvilágosodás főáramának tekintett francia felvilágosodás egyik lehetséges betetőzőjeként szenvedélyesen állítja szembe a monarchiát a köztársasággal, rendkívül szemléletes szociokulturális ellentétpárokat állít fel, amelyekben az első tag természetesen az avított, a második a felvilágosult modernet képviseli. Ugyanakkor az „önzés” mint önérdek, a „nemesi becsület” mint az *honnête homme* eszménye, a „szokások” mint az emberi együttélés során felhalmozódott bölcsesség hordozói, az „illendőség” mint *decorum*, a „divat” mint közizlés, a „jó társaság” mint a csiszolt polgárokból álló társadalom modellje és a „szellemesség” mint szkeptikus vagy kritikai attitűd ugyanennek a felvilágosodásnak egy másik változatát is eszünkbe juttathatják. Ott ezek a szavak – korántsem pejoratív értelemben – központi szerepet játszottak, s önállóan tekinthető beszédmodot alkottak. A skót felvilágosodásról² van szó, amely egy monarchiában, pragmatikus történelmi-politikai kompromisszumok sorozata és jakobita felkelések idején és után alakul ki. Ebből következően politikai tanulságai is egészen mások: *kulturális reform* alkotmányos helyett – s kivált forradalom helyett. Filozófiai nyelvezete – a csiszoltság nyelve, amely még Londonban keletkezett a század legelején, és leginkább a Defoe vagy Addison és Steele nevével fémjelvezhető politikai, irodalmi folyóiratokhoz kapcsolódott; kedvelt műfaja pedig az esszé volt. E kötet morálfilozófiai, történelmi munkáinak jelentős része, hasonlóképp, elsősorban nem tudósoknak, hanem polgároknak és politikusoknak íródott: a „társalgó” közvéleménynek. Amit Phillipson ír Hume-ról ezzel kapcsolatban, jó közelítéssel általánosítható: „Azt kívánta meg olvasóitól, hogy reflektáljanak vélekedéseikre, és vitassák meg azokat barátaikkal, s abban a hitben tette ezt, hogy a modern Britannia jövőbeli szabadsága és prosperitása kulturális és nem alkotmányos reformtól függ.”³ Ez persze valamelyest a német felvilágosodással rokonítja a skótokét. S ha csak arra gondolunk, hogy Hutcheson és Hume mi-

lyen nagy hatást gyakorolt Kantra, a kapcsolat már ebből elég szorosnak látszik.

Lehetne azon morfondírozni, van-e értelme centrumról és perifériáról beszélni a felvilágosodás eszmetörténetében. Ha már beszélünk, biztos-e, hogy a franciákhoz kell mérni mindenki mást? Miközben a francia felvilágosodás sem nevezhető éppen egységes szellemiségű képződménynek, gondoljunk csak Voltaire-re, aztán Rousseau-ra, aztán Sade márkira (csak az élvezet kedvéért), no meg a nyitó idézet szerzőjére. Hasonló problémák a skótokkal kapcsolatban is feltehetőek. David Hume, aki talán a leghíresebb szereplője e történetnek, meglehetősen kilóg a sorból (mind szkeptikusnak tekintett ismeretelméletével, amelyet leginkább egy másik skót, Thomas Reid támadott, mind morálfilozófiájával, amelynek kapcsán még mesterével, Francis Hutchesonnal, a skót felvilágosodás „atyjával” is vitába keveredett, mind a természetes vallás és különösen a többiek által kedvelt teleológiai érvelés megsemmisítő bírálatával). Továbbá e jeles északiak Lord Shaftesbury és a már emlegetett londoni folyóirat-szerkesztők (no meg a cambridge-i liberális platonikus teológusok) „köpönyegéből” bújnak elő, akik viszont egyáltalán nem is skótok. Robespierre a fenti összetételben természetesen nem rájuk, hanem az *ancien régime* arisztokratsalonjaira (ahol persze a legismertebb felvilágosult filozófusok, köztük Hume, voltak a sztárvendégek) és arisztokrata társadalmára utal. A szalonok magatartásformái és ideáljai azonban megfelelő átalakítás után az egyre inkább megerősödő és politikai hatalomhoz jutó polgári társadalom kialakításának és *kiművelésének* modelljévé válnak. A szalonból a kávéházba: azt is mondhatnánk, hogy ez az átmenet, kulturális átrendezés skótjaink legfontosabb hozzájárulása a XVIII. századi európai eszmetörténethez.

A történelmi-politikai helyzet, amelyben a kötetben szereplő írások létrejöttek, még izgalmas párhuzamokat is kínálhat a számunkra. 1707-ben a tönk szélére került Skócia egyesül Angliával, megszűnik az önálló skót parlament. A vita ettől persze nem szűnik meg: nemzeti függetlenség *versus* pragmatikus gazdasági és katonapolitikai érdekek. A

hannoveri ház trónra kerülését követően két rendkívül véres jakobita felkelés és megtorlás „színezi” a század első felét. Ennek ellenére a sérelmek, az ellentétek, a porba tiport nemzeti büszkeség nyoma sem fedezhető fel a századközép jeles skót gondolkodójánál. Valami egészen mást tudnak: szembenézni a fennállóval, a visszafordíthatatlannal, a politikai, gazdasági realitással, s ezen *keretekben belül* érvelni egy olyan átalakulási folyamat mellett és érdekében, amely a lehető legnagyobb boldogságot hozhatja el polgárai számára. Az ipar, a kereskedelem fellendülése (amely végső soron az egyesülés üdvös következménye) lehetővé teszi a kifinomult, mérsékelt alapon álló boldog polgári élet feltételeinek kialakulását, amely a politikai stabilitás és a béke garanciája. Továbbá a nemzeti szellem erejét és egészségét is bizonyíthatja. A civilizálódás és a csiszolt, kifinomult kulturális állapot létrejöttének folyamata, az ezzel kapcsolatban felvethető problémák ezért lesznek központi jelentőségűek: megtalálhatjuk Hutchesontól kezdve szinte mindenkinél. A vagyoni növekedés a szabadság iránti igényt hívja életre, a kereskedelem és ipar fellendülésével az egyre finomabb (luxus)igények megjelenése jár együtt. „Skócia történése”, Robertson mondja, hogy a lovagi szellem és erények kialakulása, valamint a tudományok fejlődése és az irodalom művelése mellett „*a kereskedelem fejlődése nagymértékben hozzájárult az európai nemzetek erkölcsi szokásainak csiszolásához, valamint ahhoz, hogy a rend, az egyenlő törvények és az emberiség váljanak uralkodóvá*”. (222.) Tehát a magántulajdon, a szabadság, az iparkodás szelleme, a kereskedelem, a növekvő fogyasztási igények, az ehhez társuló finomabb ízlés és egyre csiszoltabb viselkedés az, ami az erény s a rendszeresebb kormányzás általános elterjedését és ezzel a *nemzeti szellem megerősödését* szolgálja. „*Az erény szükséges eleme a nemzeti erőnek: a tehetség és az eleven értelem sem kevésbé szükséges az államok boldogulásához*” – mondja Ferguson. Ma már meglepőnek hathat az a magátólértetődőség, amellyel a kifinomult ízlés, viselkedésmód (manners) megjelenését összekapcsolják az erkölcsök (morals) általános megerősödésével. Ehhez sajátos antropológiára volt szükség; Lord Kames még így fogalmazhat: „*Az*

emberi természet úgy van megalkotva, hogy bizonyos cselekedeteket helyeseljen, másokat pedig helytelenítsen; [...] azok a törvények, amelyek illenek az ember természetéhez és külső körülményeihez, ugyanazok a törvények, amelyeket erkölcsi érzékünk helyesel.” (112.)

Jellegzetesek a hivatkozásaik is: nem Descartes, Newton, még csak nem is Locke (legfeljebb Voltaire vagy az enciklopédisták) sokkal inkább egyes sztoikusok, Cicero és más római filozófusok, réterok, a római jog – egyáltalán, Anglia és az ókori Róma összevetése nagyon divatos – és az „elegáns Lord Shaftesbury”. Tehát olyan hagyományokat emlegetnek előszeretettel, amelyek szorosan a gyakorlati és közélethez kapcsolódnak, amelyek az ember szociabilitását, társas természetét veszik alapul, amelyek viselkedésmintákat, modorokat, stílust és ezzel összefüggő erényeket (prudencia, igazságosság) kínálnak. Az egyik legfőbb kérdés számukra az, hogy az egyén miként illeszkedhet a közösségbe, *azaz miként válhat polgárrá*, hogyan leli fel magában a megfelelő értékeket, hogyan fejleszti ki az adekvát érzékenységet, ítélőerőt, honnan tudhatja, mi illő, mi a helyes mérték. Mindez szükséges ahhoz, hogy a mérséklet politikai, vallási és erkölcsi kérdésekben elérhető legyen. Ezért igyekeznek megmutatni a közös alapot e látszólag teljesen relativizálható területeken, az ízlésben, a morálban, a politikában. A különböző korszakok eltérő szokásai és divatjai nem érintetik a lényegi kérdéseket: az igazságosságot mindenkitől elvárjuk, mondja Adam Smith (151.), s „*az igazságosság és a többi elsődleges erény alapvetőbb a társadalom szempontjából, mint a nagylelkűség, a jótékonyág*”, teszi hozzá Lord Kames (117.). Ugyanakkor ezek az alapelvek mindenki számára megismerhetők és belsővé tehetőek: természetesen vonzódunk ezekhez. A helyénvaló oktatásnak és művelésnek csak felszínre kell hoznia a bennünk rejlőt. „*A tapasztalat és a világ gyakorlata minden szélsőséget készségesen lenyeseget mindenfelől*” (99.) – mondja Hume; akik mesterséges elvek szerint élnek (a vallási, filozófiai vagy politikai rajongók), azok nem ugyanabban a *közegben* élnek többé, mint a többi ember (vö. 101.); a józan ész, a *common/good sense* maximái konstituálják a közösen élhető életet – életteret. Nem

ennek újradefiniálása a feladat – az rendszert vérfürdőhöz vezet –, hanem a lakhatóvá tétele.

Essék néhány szó magáról a kötetről! Az olvasó első benyomása az, hogy rohammunkában készült: megannyi bosszantó sajtóhiba, következtelenség jelzi, hogy korrektor – az nem volt. A forrásokat követően olvasható a kötet szerkesztőjének tanulmánya, amely ma a magyarul hozzáférhető legátfogóbb és legalaposabb tudományos értekezés a skót felvilágosodásról. Szakmai értékei kétségbevonhatatlanok. Mindamellet itt furcsán hat: a könyv közel egyharmadát teszi ki a csak hozzá tartozó jegyzetekkel és bibliográfiával együtt. Talán stilszerűbb lett volna egy harmincoldalas *esszé* – mondjuk Szerb Antaltól – zárásként. Ne legyünk telhetetlenek, a kötet szerkesztője is, akitől egyébként sem idegen az irodalmiasabb stílus, képes lett volna egy remek *esszé* megírására; tanulmányát pedig szerencsésebb lett volna külön kötetben megjelentetni (a recenzens itt most kényelmesen normális könyvkiadási viszonyokat feltételez). A válogatást illetően is lehetne kifogásokat emelni (például Andrew Fletcher akár ki is maradhatott volna valamivel több Hume-vagy Smith-szöveg kedvéért; talán jobb lett volna, ha Hutchesontól a glasgow-i egyetemen elmondott székfoglaló előadása kerül be, amelyről az utószóban is hosszabb elemzést olvashatunk), de ezek már végképp a személyes érdeklődéstől függő ítéletek lennének, amelyek *mindenkor minden* válogatáskötet kapcsán felvethetők. Egy kifejezetten e válogatáshoz írott utószóból mindenesetre az is kiderült volna, mik voltak a szelekció szempontjai. Érdemes lett volna továbbá listát is közölni arról, hogy az itt szereplő skót szerzőktől még mi minden olvasható magyarul. Hiszen a BRIT MORALISTÁK A XVIII. SZÁZADBAN Márkus György válogatta kötete már több korabeli skót filozófus műveiből tartalmazott szemelvényeket, Hutchesontól Thomas Reiden át Adam Smithig; David Hume, Smith és James Boswell egyes művei pedig önállóan is megjelentek az elmúlt évtizedekben.

Végül néhány szó a fordításról. Mivel négy fordítója volt a kötetnek, nem tűnik kockázatos állításnak az, hogy a fordítás színvonala ingadozó, főleg ha azt látjuk, hogy a skála a profitól a szárnypróbálgatóig terjed.

(A fordítást az eredetivel egybevető személy nincs feltüntetve.) Rosszul indul a kötet: „*Talán nincs magyarázhatatlanabb az emberi dolgok között, mint az a méltatlanság és kegyetlenség, amit az emberiség nagyobbik része elszorved, amikor a kormányzat látszatával kihasználta*” (11.) – nos, ez nem sikerült túl jól. Sokan leirták már a szájhagyomány szerint Vidrányi Katalintól származó megállapítást, miszerint egy fordítónak elsősorban magyarul kell tudnia, másodsorban értenie kell ahhoz, amit fordít, s csak harmadsorban fontos az adott idegen nyelv ismerete. A recenzens egyáltalán nem szeretne fölényeskedni, saját bőrén tapasztalta már, milyen nehéz XVIII. századi angol morálfilozófusokat fordítani. Ezért inkább azt róhatja fel a kötet szerkesztőjének, miért egy kezdő fordító tolmácsolta az itt szereplő írások közel negyven százalékát, vagy ha már lehetőséget kapott, akkor nagyobb nyelvi és szakmai ellenőrzést miért nem? Semmiképp sem jellemző az egész kötetre a fenti szerencsétlen mondat pongyolasága. Különösen Babarczy Eszter szövegei hangzanak szépen, lendítik át olvasójukat egy más életritmusba, gondolkodásmódba, stílusba, amelynek barátságos volta helyenként felfénylik.

Jegyzetek

1. M. Robespierre: A POLITIKAI ERKÖLCS ELVEIRŐL. In: ELVEIM KIFEJTÉSE. Gondolat, 1986. 423.
2. A „skót felvilágosodás” eszmétörténeti fogalmát W. R. Scott Hutcheson-monográfiájától szokás eredeztetni, amely még 1900-ban jelent meg. Számtetevő irodalma azonban jobbára később, főként az utóbbi néhány évtizedben jött létre. A marxista Roy Pascaltól és Ronald Meektől Duncan Forbes-on, aki a társadalmi változások kulturális hatásait illetően szkeptikus, s inkább az egyének, intézmények és kormányzatok szerepét tartja elsődlegesnek, Hugh Trevor-Roperen, aki az olasz humanista történeti és politikai gondolkodás sajátos továbbélését emlegeti, vagy Nicholas Phillipsonon át, aki a kávéházak és szalonok csiszoltságideálját hangsúlyozza, Hont István és Michael Ignatieff írásaig, amelyekben e humanista felfogás kiegészül az európai természetjogi tradíciók tárgyalásával a skót egyetemeken – sorolhatjuk a legjellemzőbb megközelítéseket. (Természetesen a „highland”-i történetírás mind a marxis-

ta, mind a szkeptikus, mind a humanista, mind a jogtörténeti megközelítést idegennek tartja a nemzeti szellemtől.) Vö. James Moore: *THE TWO SYSTEMS OF FRANCIS HUTCHESON: ON THE ORIGINS OF THE SCOTTISH ENLIGHTENMENT*. In: *STUDIES IN THE PHILOSOPHY OF THE SCOTTISH ENLIGHTENMENT*. M. A. Stewart (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1990. 37–38.

3. Nicholas Phillipson: *HUME*. Weidenfeld & Nicolson, London, 1989. 23. Lásd még: Nicholas Phillipson: *PROPRIETY, PROPERTY AND PRUDENCE*. In: *POLITICAL DISCOURSE IN EARLY MODERN BRITAIN*. Nicholas Phillipson and Quentin Skinner (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1993. 307–309.

Szécsényi Endre

A TEREMTŐERŐ KISUGÁRZÁSA

**Cziffra György újonnan megjelent
videokazettája**

GEORGES CZIFFRA

Recitals à la BBC 1962–1963

Improvizáció (benne Chopin: C-dúr etűd, Op. 10/1),

Bach–Busoni: D-dúr prelúdium és fuga, BWV 532,

Domenico Scarlatti: A-dúr szonáta, K. 101,

D-dúr szonáta, K. 96 („A vadászat”),

Schumann: Toccata, Op. 7,

Liszt Ferenc: VI. magyar rapszódia,

E-dúr polonaise, Grand Galop chromatique,

Chopin: Asz-dúr polonaise, Op. 53.

Cziffra György – zongora

EMI Classics 7243 4 91715 3 4

VHS Mono

Időtartam: 59'

Ha rajtam állna, Cziffra György újonnan megjelent videokazettáját tananyagká tenném, s nem is csak azok számára, akiket a legközelebről érint. Okvetlenül látnia kellene minden hangszeres művésznek és művészpálcánknak, a virtuozitást mint az előadó-művészet egyik vadhajátását lesajnáló zeneesztéták népes seregének, mindazoknak, akik

valameddig eljutottak egy hangszer – beleértve az emberi énekhangot – elsajátításában, s azoknak is, akiknek erre nem futotta képességeikből. Sőt továbbmegyek: mindenkinek, akit egy kicsit is érdekel, hogy voltaképpen mi a művészi teljesítmény, honnan is eredeztethető a tehetség, mit nevezünk a szellem szabadságának.

Kár, hogy a kiadvány Magyarországon egyelőre nem hozzáférhető. Úgy, mint hosszú ideig maga a főszereplő sem volt: Cziffra György legendákkal körülövezett alakja a hazai közönség számára a hetvenes évek közepétől vált újra közlelő is érzékelhető valósággá. Újra, hiszen egy hasonlithatatlannal kisebb rétegnek 1956 előtt is volt módjában élvezni azt a zongorajátékot, amelyet később öt világ-rész sajtója méltatott, jobbára szuperlatívuszokban. Hogy a videokazettán látottak-hallottak melyik Cziffrát, az ördögi virtuózt vagy az érett mestert reprezentálják-e jobban, nos, ezt döntsék el azok, akik ebből vagy abból, esetleg mindkét periódusból őriznek emlékeket. S akik közül – valljuk be őszintén – elég sokan éltek meg csalódásként Cziffra 1976-os – nyugodt lélekkel történelminek nevezhető – magyarországi visszatérését.

A produkciók értékelése természetesen akkor sem lehetne mentes az összehasonlítástól, ha a recenzens történetesen soha nem hallotta volna Cziffrát koncertdobogón. A kiadványban szereplő művek többsége mindig is a művész repertoárjának szerves része volt, s ily módon hogyan is hiányozhatna tekintélyes méretű lemez-oeuvre-jéből? Ám a látvány által is hitelesített auditív élmény mégiscsak más. Talán nem több, de bizonyos esetekben igenis gazdagítja a képet. Hogyan is mondja Stravinsky? „Hogy teljes egészében felfoghassuk a zenét, rendkívül fontos látnunk a gesztusokat és a muzsikuskok testének mozgását is. Minden létrejött és komponált zenének valamiképpen »testet kell öltetnie«, hogy a hallgató tudomásul vehesse. Más szavakkal, szüksége van közvetítőre, előadóra. Ha pedig ez nélkülözhetetlen feltétele a zene igazi befogadásának, miért nem vesszük tudomásul, vagy miért próbáljuk nem tudomásul venni, miért hunyjuk be szemünket olyasvalami előtt, ami a zene legbensőbb természetéhez tartozik? Persze az ember, ha az előadó felesleges gesztikulálása akadályozza auditív figyelmének koncentrációját, sokszor inkább elfordítja vagy behunyja a szemét. Ha